

Stiltje, skimmer

”Stiltje”, var det första jag tänkte när jag jäktat såg mig omkring i Lina Bjernelds ateljé. Målningar av stiltje, men paradoxalt nog ganska många sådana. En frenetisk aktivitet för att göra målningar som verkade gestalta orkeslöshet, meningslöshet, tomhet, frånvaro, livets mest hopplösa sidor. De flesta målningarna är ofärdiga, vilket kanske kan ha förstärkt intrycket av möda och uppgivenhet. Det är inte nytt i hennes verk, men här fanns saker som var mer renodlade än förr. Klockorna i tornet sedda underifrån, gång på gång. Inte en rörelse, helt tysta. En väldig stiltje. Laddad, intensiv, kraftlös. Och kraftfull. Så är det.

För snart fem år sedan förklarade Lina Bjerneld sina verk för mig så här: ”Allt är gjort i dödsångest, men om jag ändå skulle göra något så ville jag ju göra något kul”. Hon hade till och med en målning som så att säga illustrerade det där: någon som ligger paralyserad av ångest i nedre delen av målningen, ovanför vilken en annan figur, full av liv, dansar i ett par roliga röda byxor. Så här i efterhand skulle jag nästan vilja säga att det då handlade om en insikt om den här tragikomiska relationen, men som inte var helt aktuell, eller åtminstone inte förkrossande närvarande. Nu är den det, eller snarare: nu har den varit det, näsan är åter över vatten och man blickar ut över en värld som genom att ha tömts på mening ter sig främmande. Stiltje, det meningslösa lugnet efter en ödeläggande storm. En trasig värld. Klockorna är trasigt målade, med öppningar i färgen. Teckningen känns igenom. Målningarna försöker inte framställa klockornas närvaro, utan får tvärtom en att tänka att klockorna inte är riktigt där, att de bara är skuggor av vad de en gång var. Funktionslösa, främmande, stumma.

Och det här är kanske inte bara ett privat och psykologiskt tillstånd. Depressionen sprider sig som en epidemi, skriver vissa. Andra konstaterar att leda och dumhet är vad som dominerar den vuxnes liv i västvärlden idag. Det kan synas paradoxalt att andra forskare samtidigt har upptäckt att det är den ständiga jakten på kul under dagens alla skeenden (på jobbet, på träningen, i kulturen osv.) som är eget för vår tids västerlänning. Man har blivit tvungen att definiera kul till ”the great god of fun” och liknande för att uttrycka vårt nya predikament. 1. Mark Fisher har fått ihop både dessa tendenser i ett tillstånd som han kallar ”depressiv hedoni”. Till skillnad från traditionell depression, som består i en oförmåga att söka njutning och glädje, förmår de här människorna nästan ingenting annat än att göra just det. 2. I Bjernelds nya målningar verkar vi vara ännu mer avancerade i eländet: det finns inte längre någon glädje att få ut ur det som är kul. Därav, tänker jag mig, målningen av ett barn som blåser i trumpet. Avsaknaden av ljudet är påtaglig. Ljudet som inte längre finns eller som aldrig kom – vad gör det för skillnad, idag? – gör att barnet förefaller kanske använda trumpeten för att blåsa upp kinderna. Tidsfördriv, ändamålslöshet, livet som grimas. Inte speciellt kul.

Kandinsky skiljde mellan två olika varianter av nihilismer i måleriet. Den ena handlar om intigheten före skapelsen, full av möjligheter. Den andra är intigheter efter möjligheternas försvinnande. Färgmässigt var de för honom vitt och svart. I Bjernelds ateljé finns ansikten tecknade i kol. De är mycket grova, både ansikten och teckningar. Inte högtidliga, utan enkla och allvarliga. De ser ut att inte längre ha någonting att hoppas på för egen del (svart), inget att leva för. De har nog förlorat allt. På en målning sjunger en punktjej. Hon verkar finnas till i rummet på annat sätt än högtalarna bredvid henne. Jag kan inte avgöra om hon håller på att träda in eller ut ur sin synlighet där; just nu är hon inte helt där i alla fall. Hon är kopplad till dem genom sladden från mikrofonen. Hennes röst ska komma ur dem. Hon skriker; de ska hjälpa henne att skrika ännu högre. Det var vad som var möjligt och adekvat för henne. Men har hon någon röst? Hon kanske skriker för oss alla, de koltecknade männen och mig. Rösten känns i alla fall, jag känner igen den även om den inte är där. Men kolteckningarna har ett annat uttryck också. Trots att de ser fruktansvärt härjade och uppgivna ut, ser de också ut att vara väldigt bestämda. Det är för egen del som de har blivit berövade allt, men någonting får dem att fortsätta. Det krävs någonting av dem enbart såsom levande eller kanske såsom människor (vitt). Det finns en opersonlig handlingskraft i dem, mitt i deras personliga hopplöshet och uppgivenhet. En handlingskraft utan vidare visioner, utan mål utöver den överhängande ofrånkomligheten att ta hand om kropparna. Lina berättade att hon hade tecknat av bilder på syrier som hade hjälpt till att bära bort döda människor, vänner och främlingar, efter något anfall.

Det känns som om teckningarna är lite likadana som ansiktena, uppgivna och bestämt på väg någonstans. Kanske är de inte ens gjorda som konst, utan som handlingar, av omsorg om livet, för att ära den lilla flämt av vitalitet som kanske ändå finns inom en även i de perioder då meningslösheten, livets fulhet och fåfänglighet, är som allra mest förkrossande. Är det konst? Vad annat än konst skulle de kunna vara? Ska de användas i utställningar? Kanske inte, men de ska vara där, utan att gå någons ärenden.

Jag tänker att dessa svarta och vita bilder går utöver Kandinskys sätt att konnotera färgerna. De passar varken den ena eller andra nihilismen, utan är mer bara svart på vitt. För den "vita" delen av dem, den som gäller att motiveras till handling av sin blotta mänsklighet, säger kanske inte så mycket om möjligheterna som vi har framför oss i världen. Kanske är det inte en värld för människor. En målning visar en i en soffa liggande elefant, helt malplacé. Även den med tom blick. Ja, vad kan den göra, annat än att ligga där? Den är inte i sin värld. Det finns inga möjligheter för den. Den har sitt elefantväsen, som säkert ställer krav på den att göra vissa saker för att överhuvudtaget vara elefanten i sig värdig. Men världen omkring den är inte så gynnsam för sådana väsen.

Kanske är det för det levande som verkligheten inte är optimal. Eller kanske är det levande där av misstag, som elefanten i soffan. Till liknande tankar leddes faktiskt den inflytelserika vetenskapsfilosofen George Canguilhem av biologins historia. Utifrån sitt öga för misstagets roll för biologin antydde han en i biologin implicit existentialism:

"Det att vara ett kunskapssubjekt är helt enkelt att vara otillfredsställd med den mening som man har hittat. Subjektiviteten är då enbart en otillfredsställelse. Men det kanske är det som är livet självt."

Det förefaller stämma här, i kunskapen om förfall, död, kring, åldrande, skröplighet och allmän poänglös meningslöshet. Bjerneld har gjort ett otroligt porträtt av sin pappa, eller om det är av den här livsinsikten. Kall, mörk och blå är bakgrunden; i förgrunden hans stora händer kring huvudet, och mellan dem, i skydd från belysningen, hans ansikte med märkligt målade ögon. På bilden jag nu tittar på ser det ut som om ögonen ser, inte igenom ögonlocken, utan med själva ögonlocken. En troligtvis mycket kort vision, eller möjligtvis som om själva blickens riktning vore ett känslspröt. Relationen mellan insida och utsida accentueras, men jag förstår den inte. Bedrövelsen är där, fullständigt, som en atmosfär kring och kanske rakt igenom honom. Det är en stum, samlad men inte koncentrerad bedrövelse. Det kanske är vår grundläggande bedrövelse, långt in i vårt subjekt som är mycket mer än bara ett kunskapssubjekt. Och kanske beror den på våra faktiska livsvillkor, som ju inte bara är naturliga utan även socialt, teknologiskt och politiskt bestämda.

Tillståndet är allvarligt, men lättsinnet måste återuppträffas. Det är en vital angelägenhet. I ett brev till Mme du Deffend verkade Voltaire se det som enda räddning:

"Man kan knappast ta sig själv på allvar hela tiden. Om nu naturen inte hade gjort oss lite frivola, skulle vi bli väldigt olyckliga. Det är av frivolitet som de flesta av oss inte hänger sig."

I mycket av det jag nu såg i ateljén hade Bjerneld helt hängivit sig åt ödsligheten och livlösheten i livet. Men på vissa ställen var det kombinerat med lättsinne. Bland annat i en där en person går vid ett vatten med en rehab-bälte kring midjan. I handen har hon en massa döda fåglar hängande, som hon ser ut att jokka med. Till skillnad från förut handlar det här inte så mycket om ett sökande efter kul (t.ex. genom att sätta på sig ett par roliga röda byxor) som en oöverlagd och osökt eruption av lättsinne – plötsligt ett tanklöst och förnöjt vislande när man trampar vatten upp till hakan. För ett ögonblick tog man inte sig och sin situation på allvar, utan uppfattade en dold glädje i den.

I Bjernelds nya måleri finns också en helt ny typ av syntes mellan tung- och lättsinne, nämligen av meningsfullheten i meningslösa detaljer. Det är någonting i atmosfären. Punktjejen är inte omgiven av mörker, utan av någonting lite ljusare och rökartat. Även kring klockorna finns en eter, någonting som det kan skimra i. Varken svart eller vit, inte heller svart på vitt, utan glimmandet i det smågrå och oklara. Där finns solsken utan fotoner. Det är ju sånt som konsten kan hjälpa oss se, och på så sätt bekämpa det mer reducerade subjektet som inte kommer utöver bedrövelsen. Det skulle vara direkt dumt att överleva utan konst.

Lars-Erik Hjertröm Lappalainen